

Kvaliteter tillägnat urbana gravlundar

1.

Jag heter Helena Nordh och är landskapsarkitekt och forskare vid Norges Miljø og Biovitenskapelige Universitet. Jag tackar så mycket för att få chansen att komma hit och prata till denna exklusiva församling av gravlundsexperter. Det känns jättekul. Till det dagliga så träffar jag en helt annan grupp av människor, nämligen studenter. Det är inte alltid de är lika införstådda i min entusiasm och nyfikenhet på gravlundar.

När jag tackade jag till att hålla denna presentation så fick jag chans att välja vilket skandinaviskt språk jag skulle prata på. Efter att ha bott i Norge i 10 år måste jag erkänna att det var en utmaning att bara välja ett språk. Jag har blivit en slags hybrid, som blandar hej vilt, så smyger det in något norskt ord så vet ni varför.

De sista 4 åren har jag varit med i ett forskningsprojekt om gravlundar som gröna stadsrum. Det är ett projekt som är finansierat av Norges forskningsråd. Det har varit ett interdisciplinärt forskningsprojekt bestående av en etnolog, geograf, arkeolog, psykolog och mig själv som landskapsarkitekt.

I min presentation idag skal jag dela några resultat och reflektioner, från detta forskningsprojekt, med er. Presentationen kommer att handla om vilka kvaliteter gravlundar tillägnas som gröna stadsrum sett ur planerares, förvaltares och besökares perspektiv.

2.

I projektet har vi samlat in information om gravlundar på många olika sätt. Vi har haft en dokumentstudie av kommunala planer i Oslo, Stockholm och Köpenhamn, för att studera vilka kvaliteter som kommunen ger gravlundarna.

Arkeologen i projektet har också studerat historiska dokument för att se hur gravlundarna har används till olika aktiviteter upp genom historien. Vi har haft en fokusgruppintervju med kommunen i Oslo. Där vi samlat representanter från gravlundsförvaltning, parkförvaltning och kulturförvaltning. Kollegor till mig har också haft en fokusgruppdiskussion med representanter från olika förbund så som *Holistisk forbund*, *Kirkelig dialogcenter*, *Human-Etisk forbund*.

Vi har haft observationer på 2 gravlundar i Oslo (Gamlebyen gravlund och Østre gravlund). Sist men inte minst har vi intervjuat runt 90 besökare på de två gravlundarna i Oslo.

I min presentation i dag, skal jag försöka ta ut essensen från några av dessa delstudier.

3.

Bakgrund för projektet är det vi ser på denna bilden. Gravlundarna blir använda till mycket mer än att bara besöka gravar. I bilden ser ni ett par som är på gravlunden för att

plantera nya växter på en grav. Ni ser en kvinna som är ute och går med sin hund. Ni ser en mamma med sin ett-åringen, som är ute och njuter det fina vädret. Mamman har lagt ut en lite filt på backen som barnet kan stå på.

Det kan vara olika grunder till att en del urbana gravlundar blir använda till många olika aktiviteter. En av orsakerna är urbaniseringen som sker runt om Europa och inte minst i de stora Skandinaviska städerna. Urbanisering medför en större press på de gröna arealerna i städerna. Folk tar i bruk de tillgängliga gröna arealer som finns, i närheten av bostaden.

En annan orsak kan vara de kvaliteter som faktiskt finns på gravlundarna, som är unika för gravlunderna, och som folk sätter pris på. Och det är dessa kvaliteter jag skal prata om i detta föredrag.

Men innan vi går in på kvaliteterna önskar jag hålla kvar lite runt det där med multifunktionellt eller flerfunktionellt bruk. Som en del av vår studie önskade vi kartlägga vilka aktiviteter folk gjorde på gravlundarna. Vi valde därför att ha en forskare som spenderade åtskilliga timmar på 2 gravlundar i Oslo, för att helt enkelt räkna antalet besökare och kategorisera dem i ålderskategorier och aktivitetskategorier. På nästa slide ser ni resultaten av denna kartläggning.

4

Om vi börjar med att se på Gamlebyen gravlund så var det en stor andel som passerade igenom gravlunderna, på väg hem eller till staden. Bara 5% var där för att besöka gravar. En relativt stor del var där för att helt enkelt rekreera sig. Dvs. gå och läsa på gravar, sitta på bänkarna, promenera i lugn takt runt omkring på gravlunderna. Ungefär lika många var där för att lufta hunden.

Ser vi på Østre gravlund så får vi en annan bild. Där var den vanligaste aktiviteten att besöka gravar. Mer än halvparten av de vi observerade besökte gravar. Men en stor del var också på väg igenom gravlunderna. På Østre är det inte en lika tydlig genväg genom gravlunderna, utan där tar man ett mer aktivt val att gå igenom. Ungefär lika stor andel var på gravlunderna för rekreation och relativt få var där för att gå en tur med hunden. Det som förklarar skillnaderna mellan dessa två gravlundar är framför allt var de ligger i staden. Gamlebyen ligger väldigt centralt med ett bostadsområde på den ena sidan och gångvägen till centrum på den andra sidan. Så här är det naturligt att många tar genvägen genom gravlunderna på väg till staden. Men det är också intressant att flera i bostadsområdet väljer att aktivt använda gravlunderna till olika aktiviteter, dvs. inte bara passera igenom. Østre ligger centralt, men aningen längre ut från centrum jämfört med Gamlebyen. Och till skillnad från Gamlebyen så har Østre inget stort bostadsområde tätt inpå gravlunderna.

Vi upplever att flera nya gravlundar blir designade för att uppfylla flera olika funktioner och rymma olika aktiviteter. Flera olika talare under denna konferens har också berört detta. Bara det att *gravlunderna för de levande* får en egen post i programmet, pekar, så som jag ser det, på en utveckling mot att öppna upp och välkomna mer varierande aktiviteter i framtiden.

Det finns flera exempel runt om i Europa och Världen där man kombinerar olika aktiviteter på gravlunderna. Ett väldigt tydligt exempel är Skogskyrkogården i Stockholm som vi ser på nästa slide.

5

Skogskyrkogården är en gravlund där det verkligen är stort mångfald av besökare. På deras hemsida skriver Stockholm kommun att Skogskyrkogården har över 400 000 besökare per år. Här gissar jag att en stor andel av besökarna är turister. Självt är jag en idog gravlundsbesökare när jag är ute och reser. Jag har åtskilliga bilder på mina barn som springer runt bland gravar, eller har somnat i vagnen, utmattade efter mammans entusiastiska promenad på gravlunderna.

I våras var jag på Zentralfriedhof i Wien. För er som inte har varit där så kan jag informera om att gravlunderna är helt enormt stora och väldigt intressanta. Det är till och med möjligt att åka häst och vagn inne på gravlunderna. Det där med turism och gravlundar har vi inte gått så mycket in på i forskningsprojektet. Men vad jag förstår så genomförs det en hel del saker för att tillrättalägga för turism, så som QR koder, guidade turer, broschyrer etc. Här har ju speciellt Köpenhamn kommit långt.

Jag skulle sätta pris på om ni kan hjälpa mig med exempel på gravlundar, antingen i Skandinavien eller utanför, där man fokuserat på multifunktionellt bruk. Jag har nämligen en doktorand som startar till hösten som behöver goda studieobjekt till sitt 3-åriga forskningsprojekt. Så känner ni till bra exempel, var så snälla och sök upp mig efteråt eller sänd mig en epost. Epost adressen finner ni sist i presentationen.

6

Jag måste säga att i fokusgruppintervjun vi hade, så var vi förvånade över hur öppna (inkluderande) förvaltningen i Oslo var när det gäller att i möte komma olika brukares behov. Så länge aktiviteterna inte hindrar eller stör begravningsaktiviteten var alla brukare välkomna. Och gravlunderna var också beskrivna som en plats för alla.

Jag tänkte nu jag skulle gå igenom huvudkategorierna av kvaliteter som kom fram i intervjuer med besökarna till Gamlebyen gravlund och Østre gravlund i Oslo, jag kommer också supplerat med resultat från fokusgruppintervjun med Oslo kommun, samt med lite egna tankar jag gjort mig under projektets gång. Så visar jag några exempel utanför Skandinavien.

7

Den första kategorin eller kvaliteten är: "Den betydelsefulla grönskan i närområdet". Jag var på en konferens i Wien tidigare i våras och presenterade forskningsprojektet. Det var i samband med den konferensen som jag också besökte Zentralfriedhof. För att publiken, som var från många olika delar av Europa, skulle förstå vad jag menade när jag pratade om gravlunderna som ett hälsofrämjande grönt stadsrum, så startade jag min presentation med att visa några bilder från olika gravlundar i Skandinavien. Jag tror inte en liknande bildvisning är nödvändigt till denna församling. Jag tror alla i denna

salen kan vara eniga om att gravlundar i Skandinavien är fantastiska parkliknande anläggningar. Många av gravlundarna har en lång historia och vegetationen har fått chans att utveckla sig över lång tid, vilket har resulterat i frodiga gröna platser. Jag har inte några siffror på det, men jag har en känsla av att gravlundarna har en mycket större skötselnivå, och kanske större driftsbudget, än om man jämfört med många offentliga parker.

Många av gravlundarna ligger på höjder i stadslandskapet vilket ger fantastiska utsiktspunkter till omgivningarna. Naturupplevelsen som gravlundarna ger, var väldigt uppskattad av besökarna. Några använde ord så som grön oas, grön lunga, eller att gå in på gravlundan är som att gå in i en skog.

8

Det finns studier som visar på hög artrikedom på gravlundarna. Och som vi sett är det flera gravlundar som aktivt jobbar med att öka biologisk mångfald, så som Vestre gravlund i Oslo, som bland annat har ett äng-projekt och utöver det samarbetare med några biodlare i staden.

9

I andra delar av värden ser vi ett ökat intresse för så kallade «natural burials» en slags skogskyrkogårdar, så som denna bild från Sheffield. På denna gravlund planteras ett träd på varje individuell grav.

En vän av mig «Andy Clayden» forskar på detta tema i England och har publicerat denna bok. Här har han följt en gravlund genom flera år och sett hur vegetationen har förändrat platsen. Han har bland annat dokumenterat ändringen med fotografier.

10

Det där med att gravlundan ändrar sig genom åren kommer jag tillbaka till senare i presentationen. Här ser ni ett foto från den omtalade Zentralfriedhof i Wien. På bilden ser ni den judiska delen där naturen helt och hållet har tagit över.

Många av informanterna vi pratade med, omtalade gravlundan som en plats dit de kunde gå för att återhämta sig, en slags pausplats i vardagen. Det finns en teori från psykologien som beskriver olika kvaliteter som en plats skal ha för att trigga möjligheten att slappna av, reflektera och återhämta sig från stressfull vardag. Gravlundan passar väldigt bra in på denna teori.

Då kommer vi in på den andra kategorin "En tyst och fredfull plats för tankar och reflektion".

11

Enligt teorin skal platsen upplevas fascinerande. I vårt intervjumaterial finner vi flera exempel på hur informanterna pratar om hur de brukar gå och läsa på gravstenarna och hur de fascineras över olika titlar, namn, sätt att pynta gravarna osv. Alla dessa ting handlar om kulturella aspekter. Detta foto från Vestre gravlund fick mig att le och samtidigt känna en värme inombords, när jag besökte gravlundan en dag i december.

Men det är inte bara kulturella element som fascinerar utan också naturen: Blommorna, färgerna, ljudet, fågelliv i träden. Allt detta bidrar till fascination.

Enligt teorin skal platsen också främja upplevelsen av att komma bort, och komma in i något annat, helt enkelt få ett avbrott från den stressfulla vardagen. Som en av informanterna sa:

»(gravlunden er) et lite pusterom på vei hjem eller på vei til byen, eller.. Nå er jeg på vei til byen. Og så satte jeg meg ned og tok meg en liten 5 minutters ... »

Vi finner flera liknande citat i materialet vårt, som beskriver hur informanterna får upplever av att komma bort, få en lite paus från ett hektiskt stadsliv.

Enligt teorin skal platsen vara välskött, logiskt uppbyggd, det skal vara tillräckligt mycket att se på för att fånga uppmärksamheten. Detta stämmer väldigt bra överens med vad informanterna sa. De satte pris på skötselnivån och jobbet kommunen gjorde med att hålla det fint. Och även om de kanske inte sa det i intervjuerna, så är ju gravlundar oftast väldigt logiska i sin utformning, oftast med ett rutnätmonster med olika delar inramade med tydliga häckar, alléer eller andra avgränsningar.

Några satte pris på att man kunde vara ensam på gravlunden. De uttryckte det som att det var okej att vara ensam där. På gravlunden var det inte märkligt att vara ensam, detta var speciellt med gravlunden om man jämför med park.

En annan informant sa:

«Jeg synes gravlundene er nokså unike plasser i bybildet. Jeg vet ikke hvor mange som bruker det aktivt. Det kan være et sted å få hvilt tankene og la de strekke seg ut. Så det er veldig fint mentalt. Ja. Godt for øye og godt for hodet. «

I en artikel om gravlunden som en rofylld «restorativ» plats konkluderar vi med att kombinationen av natur, kultur, historia och respekt för de begravda eller andra som besöker gravlunden gör gravlunden unik och gör det till en plats där man kan återhämta sig i en hektisk vardag.

12

I grönstrukturplanen till Oslo kommun så omtalas gravlunden faktiskt som «Stille park». Men när de kartlägger stillaområden i staden så är gravlundarna inte inkluderade. På bilden ser ni Frognerparken, eller Vigelandsparken, som den kanske är mer känd som. Vid sidan av Frognerparken ligger Vestre gravlund. Som ni ser, så är Frognerparken skrafferad och markerad som en stilla zon. Men gravlunden är inte det. Det finns inga fysiska barriärer så som trafikerade gator mellan Frognerparken och gravlunden. Men orsaken till att gravlunden inte är markerad som stillaområde har antagligen och göra med ägandeförhållanden. Gravlunden är regalerad som *urn-og gravlund*, inte som grönstruktur eller park.

13

I vårt intervjumaterial, men också i observationerna vi gjort, ser vi hur gravlundarna används som genväg. Men vad vi förstod i intervjuerna var det inte bara kortaste vägen genom gravlundarna. Ibland valde informanterna denna väg just för att de tyckte att den var extra fint, eller för att få uppleva den där pausen i vardagen som jag nämnde tidigare. Vi har valt att kalla denna kategori *En passage - inte nödvändigtvis den kortaste vägen*.

14

Här ser ni en gravlund i Sheffield som fungerar som en slags genväg och stadsdelspark. Gravlunden är inte aktiv. Till skillnad från Skandinavien så återanvänder man inte gravplatser i Storbritannien. Utan när gravlunden är full så står de där och växter igen.

15

Gravlundarna är fantastiska promenadområden. I Oslo är det väl ingen gravlund som har en gång och cykelväg registrerat genom gravlunden. Även om vi finner flera exempel där det till och med är skyltat för gång genom gravlunden, så som pilgrimsleden genom Østre Aker kirkegård.

16

Några av de vi observerade saktade in farten då de passerade genom gravlunden. Informanterna pratade om *en plats att visa respekt* som är nästa kategori. Respekt för både de begravda men också anhöriga. En medelålders man som var ute och motionspromenerade i rask fart med bar överkropp, beskrev att han tog på sig tröjan när han passerade genom gravlunden.

Ett tema där det var ganska olika hållningar var det med att ta med sig hunden på gravlunden. Som ni såg tidigare var det ganska stor andel som luftade hunden på gravlunden. Vi pratade med en del hundägare på Gamlebyen gravlund och de beskrev hur gravlunden hade blivit en plats där de träffade andra hundägare. Det blev en social mötesplats för dem. De allra flesta var upptagna av att hundarna skulle vara kopplade. Så länge de var i koppel, och inte gjorde ifrån sig i närheten av gravar, så tyckte de flesta att det var ok med hund på gravlunden. Men i intervjumaterialet finner vi också de som inte vill ha hundar på gravlunden.

17

Förvaltningen pratade om *gravlunden som en statisk plats*. En plats som inte förändrar sig. Det blev nämnt som någonting positivt och betydelsefullt i förhållande till både människor och växt/djurliv.

På sätt och vis är detta intressant. Som jag varit inne på tidigare så är gravlundarna platser i förändring på grund av nya gravar. Jag nämnde min kollega från Sheffield som dokumenterar ändringen på en av de naturliga gravlundarna och där kan man verkligen prata om ändring, från det att det blir planterat ett litet klent träd, till platsen efter några år är en skog av olika träd. Men kanske våra, mer välskötta gravlundar upplevs mer statiska?

Förvaltningen refererade till ett starkt lagsystem, som förhindrar ändringar eller utbyggningspress utifrån. Lagsystemet är på många vis något positivt, men det gör ju också att samarbete om t ex gång och cykelväg genom gravlundarna försvåras.

Som jag nämnde tidigare så har vi också analyserat kommunala planer så som översiktsplaner och grönstrukturplaner för att se på vilka kvaliteter

gravlundarna blir tilldelade av planerare på kommunen. På nästa sida ser ni en översikt över de olika dokumenten vi analyserat.

18

Vi har alltså studerat översiktsplaner och grönstrukturplaner. Vi har också gått ner i detalj i kartor som beskriver användningsområde eller kvaliteter tillägnat gravlundarna. Sist av allt har vi sett på hur kommunerna presenterar gravlundarna på sina hemsidor.

Resultaten från denna analys visar att i översiktsplanerna var gravlundarna nästan inte nämnda. I grönstrukturplanerna däremot var de omnämnda som en del av grönstrukturen på lik linje med parker och andra gröna arealer. Men detta är relativt nytt, i alla fall i Norge. I tidigare grönstrukturplan var inte gravlundarna inkluderade.

När vi studerade kartorna i bilagorna till grönstrukturplanerna eller översiktsplanerna, så som GIS kartan (i kommuneplanen) från Oslo eller kartorna i de olika stadsdelarnas Park planer i Stockholm, så var gravlundarna till viss del inkluderade. I Oslo var fokus på de kulturhistoriska kvaliteterna på gravlunderna, men oftast var det kyrkan man refererade till. I några av de nyare parkplanerna från Stockholm fick gravlundarna kvaliteter så som grön oas, rofylldhet, blomsterprakt, promenad och till och med picknick/solbadning som en kvalitet/aktivitet på Skogskyrkogården.

I Köpenhamn har man detta dokument som heter *Bynatur i København*, där hade man ett mål om att göra gravlundarna mer tillgängliga för allmänheten och att fokusera på rekreativa aspekter.

Störst skillnad mellan kommunerna hittade vi när det gäller presentationen av gravlundarna på hemsidorna. I Stockholm och Oslo satsar man på information riktad mot anhöriga, medan i Köpenhamn så är fokuset på alla besökare så som ni kan se på nästa sida.

19

Här är en utskrift från Köpenhamn kommuns hemsida där ni ser att gravlunderna beskrivs som en «begravelsesplads og rolig oase». Vidare i texten skriver de att «Kirkegården er også for de levende. I København færdes mange flere end blot gravstedsejerne på kirkegårdene, og alle er velkomne.»

20

Om jag skal försöka mig på en konklusion.

Baserat på det material vi samlat in i form av intervjuer med brukare och förvaltare så upplevs eller beskrivs gravlundarna som:

*Betydelsefulla gröna områden in lokalmiljön.

*De är tysta och fredfull platser till för tankar och reflektion. Dvs. de är platser dit man kan gå för att återhämta sig från en stressfull vardag.

* De är en passage. Men inte nödvändigtvis kortaste vägen. Flera väljer att gå genom gravlunderna just för att få med sig de olika unika kvaliteterna som platser erbjuder.

*Gravlunderna är en plats att visa respekt. Respekt för de begravda och anhöriga.

* Gravlunden upplevs som statiska platser. Platser som robust står där när allt annat i samhället utvecklar sig och förändrar sig.

Från dokumentstudien av kommunala planer, kan vi konkludera med att gravlundar i Planeringssammanhang, till största del, behandlas som privata områden. Detta till trots för att de är fullt tillgängliga och egentligen menade för allmänheten. De inkluderas i begreppet grönstruktur men inkluderas i liten grad i kartläggning av kvaliteter/värden.

Sist av allt, det ser ut som att nya perspektiv på både multifunktionellt bruk och vilka kvaliteter gravlundarna faktiskt bidrar med smyger sig in i nyare kommunala grönstruktur planer, och är även tydligt i folks hållningar till gravlunden. Min förhoppning är att gravlundar i framtiden skal få fortsätta vara stilla parker, men att deras stilla kvaliteter men också ekologiska kvaliteter skal få mer uppmärksamhet i planeringssammanhang.